

MERI KUNČIĆ

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

ZORAN LADIĆ

Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb

UDK:

929-052Šišić, F.

94(497.5)“18/19“(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 1. 7. 2024.

Prihvaćeno 4. 9. 2024.

DOI: <https://doi.org/10.59412/hz.77.2.4>

Prilog proučavanju znanstvene i društvene aktivnosti Ferde Šišića na temelju korespondencije iz Arhiva HAZU-a u Zagrebu

Na temelju obimne arhivske građe vezane uz život, znanstveno i političko djelovanje jednog od najuglednijih hrvatskih povjesničara Ferde Šišića, koja je arhivistički sredena i čuva se u Arhivu HAZU-a u Zagrebu, autori proučavaju njegov odnos sa suvremenicima. U radu se, obradom građe iz Serije A – Pisma raznih korespondenata Šišiću, sadržajnom analizom pisama nastoji ukazati na krug osoba koji su svoja pisma adresirali na Šišića te osobito na razloge pisanja njemu kao jednom od najuglednijih pripadnika hrvatskog intelektualnog miljea konca 19. i prve polovice 20. stoljeća.

Ključne riječi: Ferdo Šišić (1869. – 1940.); hrvatska historiografija; 19. i 20. stoljeće; korespondencija; Arhiv HAZU-a u Zagrebu

Razmatranju biografskih podataka i znanstvenog djelovanja Ferde Šišića (Vinkovci, 9. III. 1869. – Zagreb, 21. I. 1940.) na temelju fonda arhivske građe iz Arhiva HAZU-a u hrvatskoj je historiografiji posvećeno malo pažnje.¹ Tek su poneki autori razmatrali dijelove tog važnog arhivskog fonda u rekonstrukciji njegova života i znanstvenog djelovanja. Na temelju te građe o njemu je pisao Viktor Novak 1949.,² a opsežniji prilog

1 Arhivski fond vezan uz ostavštinu Ferde Šišića čuva se pod sign. HR-AHAZU-61. U ovom radu razmatrana je Serija A – Pisma raznih korespondenata Šišiću. HR-AHAZU-XIIIA.

2 Novak, „Ferdo Šišić, 9. III. 1869 – 21. I. 1940.“, 362-443.

objelodanio je Stjepan Antoljak 1989. godine.³ Kao rezultat stručnog okruglog stola *Ferdo Šišić i njegova knjižnica u Državnom arhivu u Zagrebu*, održanog 2016., tiskan je prvi arhivistički rad utemeljen na Šišićevoj arhivskoj ostavštini iz Arhiva HAZU-a, čiji je autor raniji upravitelj toga arhiva Marinko Vuković.⁴ U svojem je radu detaljno razmotrio povijest preuzimanja Šišićeve ostavštine i strukturu njegova osobnog fonda u Arhivu HAZU-a. S arhivističkog je motrišta detaljno predstavio temeljne podatke o fondu, od kojih i činjenicu da prepiska sadrži pisma 828 korespondenata upućenih Šišiću, istaknuvši pritom da je znanstveno-stručni osvrt na nju do danas ipak vrlo skroman. Koristeći građu istoga arhiva Mira Kolar Dimitrijević napisala je opsežan rad *Pisma novinara Adolfa Becka vinkovačkom zastupniku dr. Ferdi Šišiću (1910. – 1911.)*,⁵ kojim je dala važne metodološke smjernice u analizi te korespondencije.

Ponukani njegovom dosadašnjom nedostatnom istraženošću, u ovom smo radu nastojali obraditi jedan dio toga fonda, koji se inače sastoji od tri serije - A (Pisma raznih korespondenata Šišiću), B (Rukopisi i ostala arhivska građa) i C (Čestitke prigodom 60. godišnjice).⁶

Ovdje je korišten dio Serije A, odnosno jedan dio pisama koje je Šišiću pisalo 828 različitih adresanata od 1905. do 1939. godine. Detaljno razmatranje sadržaja pojedinih pisama, kao što je i očekivano, otkrilo je Šišićev izniman znanstveni i društveni ugled te uvažavanje suvremenika različitih struka, među kojima i povjesničara, ne samo u Hrvatskoj i susjednim zemljama, već i diljem Europe, pa i u SAD-u. Pritom je riječ o pojedincima različitog društvenog statusa i ugleda. Dio njih bili su adresanti skromnog podrijetla (ljudi iz Vinkovačkog kotara čiji je Šišić bio zastupnik u Hrvatskom saboru, činovnici, obrtnici i trgovci), a dio njih ugledni pojedinci, članovi povijesno istaknutih obitelji kao što su Erdödy,⁷ svjetovne osobe i pripadnici klera, znanstvenici humanističkih struka i tadašnji političari, uglavnom s područja Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine SHS odnosno Kraljevine Jugoslavije. Pisma su uglavnom pisana rukom, tek su rijetka pisana pisaćim strojem. Sva su strukturirana u skladu s onovremenom kulturom pisanja. Sadržajno gledano, većina ih je sročena kao zamolbe Šišiću vezano uz pojedina znanstvena, politička ili privatna pitanja ili pak kao određena vrsta izvještaja o historiografskom radu te o političkim pitanjima tog vremena. U pojedinim se pismima mogu naći i kritički osvrti na objavljena Šišićeva djela, kao i zamolbe i ponude, uglavnom njegovih bivših studenata, za savjete i suradnju na pojedinim izdanjima.

3 Antoljak, „Ferdo Šišić“, 125-142.

4 Vuković, „Ostavština akademika Ferde Šišića u Arhivu HAZU“, 489-497.

5 Kolar-Dimitrijević, „Pisma novinara Adolfa Becka vinkovačkom zastupniku dr. Ferdi Šišiću (1910. – 1911.)“, 655-699. Autorica je u radu istraživala dijelove arhivskog fonda Serija A – Pisma raznih korespondenata Šišiću koji sadrži 48 pisama vinkovačkog političara, narodnog zastupnika Adolfa Becka.

6 Vuković, „Ostavština akademika Ferde Šišića u Arhivu HAZU“, 492-496.

7 Riječ je o prepisci s grofom Sandorom Erdődyjem u kojoj je mađarski grof Šišiću poslao 15 pisama. Prepiska se odvijala preko Karolyja Giaya, Erdődyjevog osobnog pisara, a sam je grof nekoliko puta pozivao Šišića da mu dođe u posjet na neki od njegovih mađarskih posjeda, ponajviše kako bi istražio bogatu građu koja se nalazila u obiteljskim arhivima te ugledne obitelji, HR-AHAZU-XIIIA

Tijekom godina na povećanje broja i raznolikost adresanata i tema u pismima utjecao je nesumnjivo rastući znanstveni i javni ugled te utjecaj samoga Šišića. Osobito nakon njegove habilitacije na Sveučilištu u Zagrebu (1902.) kad je imenovan privatnim docentom za hrvatsku povijest srednjega vijeka, a još više 1909. – 1939. kad je bio redoviti profesor na katedri za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.⁸ Nakon što je 1910. izabran za redovitog člana JAZU-a, na njegovu je sve intenzivniju korespondenciju s uglednim znanstvenicima iz Hrvatske i susjednih zemalja te Srednje Europe utjecala i činjenica da je bio dopisni član nekoliko akademija na tom prostoru. U razdoblju od 1908. do 1917., kad je bio politički djelatnik unutar Hrvatsko-srpske koalicije, zamjećuje se i nešto veći broj pisama vezanih uz politička zbivanja. No, u prepisci s manjim brojem adresanata koji su F. Šišića doživljavali bliskije, kao prijatelja ili podupiratelja, doticao se i svakodnevnih problema.

Već je u intituciji gotovo svih pisama razvidno visoko uvažavanje njegovih suvremenika. Tako je, primjerice, franjevac Pavao (Stanko) Dragičević, profesor na međunarodnom franjevačkom učilištu Antonianum u Rimu, profesor povijesti u širokobriješkoj gimnaziji te u Bogoslovnoj gimnaziji u Mostaru, svoje poštovanje prema Šišiću izražavao intitucijom *Magnifice domine*.⁹ Kao *magnifice* ga, u pismu iz 1930., upućenom za boravka u Vatikanskom arhivu, titulira i poznati hrvatski medievist i njegov nasljednik na katedri za povijest Miho Barada.¹⁰ U istom mu se pismu obraća riječima „Velepoštovani/Velemožni gospodine profesore“ te potpisuje kao „Vaš odani učenik.“¹¹ Na sačuvanim omotima (kuvertama) pojedinih pisama često je oslovljen kao „Ferdinand (Ferdo) pl. Šišić“, a kod pojedinih mađarskih adresanata kao *Nandor*, što je mađarski oblik imena Ferdinand.

Iz pisama se doznaje više i o prostoru unutar kojeg se Šišić kretao, uglavnom vezano uz posao, odnosno istraživanje u raznim arhivima te bavljenje medievističkim temama.¹² Ondje je stjecao i brojna poznanstva. Posljedično, najveći broj adresanata bio je

8 Agičić, „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik“, 469.

9 HR-AHAZU-XIIIA/Dra. 11.

10 HR-AHAZU-XIIIA/5/9. M. Barada je F. Šišiću poslao ukupno 17 pisama različitog sadržaja u razdoblju od 1928. do 1932.

11 HR-AHAZU-XIIIA/5/9.

12 Tako je njegova žena Milena (rođ. Mihajlović) jednom prilikom izjavila: „Svakih je ferijâ putovao u evropske centre, da radi u tamošnjim arhivima. A kad smo se vraćali, uvijek je kući vukao čitave sanduke knjiga, što ih je tražio i kupio u tim gradovima“, Agičić, „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik“, 473. Spomenimo ovdje da je F. Šišić u svojoj knjižnici do kraja života sakupio otprilike 14 000 knjiga. Ove se knjige mogu podijeliti u četiri skupine: 1. knjige iz pomoćnih povijesnih znanosti, paleografije, diplomatike, heraldike, kronologije i specijalne bibliografije; 2. zbirka povijesnih izvora (diplomatariji, stari pisci, statuti gradova, saborski spisi, djela akademija...); 3. monografije iz hrvatske, srpske i mađarske povijesti na raznim jezicima – gotovo sve monografije važne za našu narodnu povijest od V. do XX. st. (9000 kom.), od kojih neke više nisu u prodaji; 4. djela iz opće povijesti na njemačkom, francuskom i engleskom, „naročito mnogobrojne zbirke dokumenata i monografija o Velikom ratu 1914-1918“, Agičić, „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik“, 472.

iz Hrvatske,¹³ zatim iz niza europskih zemalja te SAD-a.¹⁴ Na temelju njihovih pisama može se zaključiti da se aktivno ili pasivno služio njemačkim, engleskim, francuskim, mađarskim, talijanskim, ruskim¹⁵ i turskim jezikom.¹⁶

Sama pisma sadržajno se kreću u rasponu od prijateljskog do formalnog obraćanja. Neki od pripadnika njegove generacije, primjerice Rade Čubelić u pismu poslanom iz Crikvenice 1911., u kojem ga moli da pomogne nekom tamošnjem oružaru da dobije bolji posao jer se radi „o poštenom i vrijednom čovjeku“, oslovljavaju ga s „Ti“ te „Dragi Ferdo.“¹⁷ No, pritom je očito riječ o rijetkim pojedincima s kojima je imao dugotrajne prijateljske i poslovne veze.¹⁸ Oni drugi su izražavali prema njemu duboko poštovanje nerijetko mu zahvaljujući na učinjenim uslugama, što je bilo moguće zahvaljujući njegovom istaknutom položaju na fakultetu, sveučilištu, kao i u raznim odborima ministarstva nastave. Osobito je to došlo do izražaja u pismima povodom njegova šezdesetog rođendana 1929. godine. Tada mu se, primjerice, Nikola Ćorić obratio biranim riječima, kao jedan od njegovih „odanih učenika i iskrenih štovatelja.“¹⁹ Milan Glavinić obratio mu se pak 1930. s „dragi brate Šišiću“, a Milan Glaser 1931. s „dragi prijatelju i brate“ i „naš brate starješina“,²⁰ što je moguće je povezano s njegovom pripadnošću slobodnom zidarstvu.²¹ „Bratom“ ga naziva i I. Goleniščev-Kutuzov u pismima iz 1931. – 1934.²²

- 13 Spomenimo ovdje samo neke: Milan Ajduković, Marko Agustinović, Antun Dabinović, Vinko Foretić, Ljudevit Gaj (arhitekt i unuk preporoditelja Ljudevita Gaja), Vatroslav Jagić.
- 14 HR-AHAZU-XIIIA/Gree. 1. Ernest S. Greene, tajnik odbora za dodjelu Nobelove nagrade za književnost u New Yorku, poslao je 1931. jedno pismo Šišiću sa zamolbom da upravo on bude osoba koja će prilikom izbora kandidata za tu prestižnu nagradu podržati američkog pisca Uptona Sinclaira (1878. – 1968.).
- 15 Da je razumio ruski pokazuje činjenica da je preko S. Ivšića stupio u kontakt s nekoliko ruskih znanstvenika u Sankt Peterburgu. HR-AHAZU-XIIIA/Ivš. S. 1-2. Ivšić ga je 1914. posebno povezo s uglednim ruskim filologom, slavistom i paleografom Pjotrom Aleksejevičem Lavrovom, profesorom na Carskom sveučilištu u Moskvi i Carskom sveučilištu u Sankt Peterburgu. Lavrov je preko Ivšića poslao Šišiću nekoliko knjiga, HR-AHAZU-XIIIA/Ivš. S. 1. Inače, u to je vrijeme Ivšić već počeo s radom na novom izdanju „Acta croatica“ u kojem su trebale biti kroz novi egdotički pristup tiskane srednjovjekovne glagoljske i ćirilčke isprave.
- 16 Gregor Čremošnik mu nabavlja nekoliko knjiga na turskom, HR-AHAZU-XIIIA/Čre. 5.
- 17 HR-AHAZU-XIIIA/Čub. 1.
- 18 Kao npr. F. Alačević koji iz Züricha 1916. moli Šišića „u posredovanju kod Prve hrvatske štedionice“ u kojoj je Šišić bio u upravi ili u nadzornom odboru, HR-AHAZU-XIIIA/Ala. 7.
- 19 HR-AHAZU-XIIIA/Ćor. 7. Nikola Ćorić napisao je 13 pisama F. Šišiću u razdoblju 1910. – 1933. godine.
- 20 HR-AHAZU-XIIIA/Gla.M. 1. Čini se da se ovo pismo odnosi na neki posao u kojem se može uočiti Šišićeva uloga kao slobodnog zidara u loži Maksimilijan Vrhovac. Naime, i sam M. Glaser bio je slobodni zidar, a Šišiću se obraća kao osobi višoj u hijerarhiji lože te kaže: „Dozvoli dragi brate da Ti, kao našem dostojnom bratu starješini, iskreno zahvalim na ljubavi i spremnosti kojom ste se Ti, kao i ostala naša braća, zauzeli ovu moju stvar“ te nastavlja: „I jasno je kao sunce, da je samo za to uslijedila i tako skoro reparacija učinjene nepravde. Ponovo hvala Tebi i braći na pomoći i ljubavi“. *Isto.*
- 21 HR-AHAZU-XIIIA/Glav. 1.
- 22 Goleniščev-Kutuzov u pismima 1931. – 1934. zahvaljuje na pomoći Šišiću pri produženju njegova studija i dobivanja stipendije od francuske vlade u Parizu na romanskim studijama Pariškog sveučilišta. Zatim govori kako je obranio doktorat te moli Šišića da ga podupre za „privatnu docenturu na

Neki su adresanti u svojim pismima iskazivali i neuljudnost, osobito vezano uz politička događanja, primjerice povjesničar iz Rijeke Silvino Gigante. Njegova dva pisma Šišiću su stigla preko Artura Gavazzija, koji je od 1911. bio profesor na Katedri za geografiju Mudroslovnoga fakulteta u Zagrebu, a od 1920. ljubljanski sveučilišni profesor geografije.²³ I sam uočivši neugodan i bezobrazan ton pisma iz 1921., koje je Gigante uputio Šišiću povodom političkih zbivanja u Rijeci, Gavazzi dodaje kako Giganteovo prezime zapravo dolazi od „Žigant, potalijančeni hrvatski nažigač lampâ ... Tako ga i danas zovu u Rijeci“.²⁴

U nekim od promatranih pisama osjeća se i negativan stav pojedinih korespondenata spram Židova. Dok ih u svojim pismima Nikola Abbafy pogrdno naziva „čifutima“,²⁵ bosanski arheolog i etnograf Vejsil Ćurčić (1868. – 1959.)²⁶ u pismu iz 1928. njemačkog orijentalista i povjesničara Franza Babingera naziva „onim čifutom Babingerom“ koji je „jedan hoštapleraj i sigurno samo vara Akademiju“.²⁷ Kao što saznajemo iz istog pisma sam Ćurčić je bio u razmiricama s upravom JAZU-a i povukao neke radove (o stećcima, oružju i etnografskim pitanjima) već predane za tisak u časopisima JAZU te ih predao Matici hrvatskoj.²⁸ No, Ćurčić se i kasnije, od 1928. do 1931., nastavio dopisivati sa Šišićem.²⁹

Većina pisama prepuna je pohvala na račun Šišićevih intelektualnih i znanstvenih kvaliteta, prije svega vezano uz njegov doprinos hrvatskoj historiografiji i osobito medievistici, ujedno uz njegov istaknut položaj u JAZU-u, za čijeg je pravog člana izabran 1910., kao i uz njegov ugledan položaj u hrvatskom društvu, osobito kao političkog narodnog zastupnika kotara Vinkovci u Hrvatskom saboru i to na listi Hrvatsko-srpske koalicije od 1908. do 1917. godine. Suvremenici i prijatelji cijenili su ga i zato što je, vođen osjećajem prijateljstva ili poslovnih odnosa i interesa, rado pomagao i činio usluge mnogima, često i onima koje nije osobno poznao, ali ih je na preporuku svojih prijatelja podržavao, posebice kad je bila riječ o pojedincima iz rodnih mu Vinkovaca i okolice.³⁰

Filozofskom fakultetu u Zagrebu“. Potom moli Šišića da ga još jednom preporuči prof. Petru Skoku i to je bila molba za „bratsku pomoć“. Nadalje izražava Šišićevu „bratsku dobrotu“ jer je Univerzitetški senat u Beogradu potvrdio njegovu privatnu docenturu zbog čega nije ostao u Zagrebu, HR-AHAZU-XIII/A/Gole. 4-7.

23 HR-AHAZU-XIII/A/Gav. 1.

24 *Isto.*

25 Nikola Abbafy studirao je prvo u Grazu, a zatim je doktorirao na Karlovom sveučilištu u Pragu 1921. godine. Bavio se istraživanjem protestantizma u Hrvatskoj, Agičić, „Hrvatski doktori u Pragu 1882. – 1921. godine“, 152.

26 Vejsil Ćurčić radio je u Zemaljskome muzeju u Sarajevu (1891. – 1924.), a nakon Drugoga svjetskog rata u Zavodu za zaštitu spomenika kulture (1947. – 1951), „Ćurčić, Vejsil“.

27 HR-AHAZU-XIII/A/Ćurč.V. 4.

28 *Isto.*

29 HR-AHAZU-XIII/A/Ćurč.V. 5-7. Pisma su se ticala isključivo znanstvene problematike i to pitanja iz srednjovjekovnog razdoblja bosanske i hrvatske povijesti.

30 O činjenici da su ga cijenili gotovo svi iz njegova okruženja, pa tako i kolege povjesničari, ponajbolje svjedoči „emotivan spis o Šišiću In memoriam koji je napisao M. Barada, nasljednik na katedri hrvatske povijesti“, Agičić, „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor“, 469.

No, jednako je zamjetan njegov nenametljivo pravičan odnos prema ljudima iz različitih slojeva hrvatskog društva te različitih krajeva. Tako ga, primjerice, spomenuti N. Abaffy 1910. godine, dok je Šišić bio politički aktivan, moli da napiše pismo potpore za njegovog sina Ćirila kako bi lakše položio „juridički rigorozum“.³¹ Pritom kaže da je njegov sin marljiv, ali se boji „da bi mogao pasti na tom rigorozu“ pa ga moli za preporuku.³² No, zanimljivo je kako se u jednom ranijem pismu iz 1908. isti Abaffy ne libi poručiti Šišiću kako ga neće podržati na izborima u njegovom kotaru.³³ Šišić je bio dobrodošao i u poslovnim krugovima pa ga je tako 1916. Franjo, pripadnik ugledne dalmatinske obitelji Alačević, „kao starog prijatelja“, a zbog nekih dugova, zamolio da posreduje kod Prve hrvatske štedionice gdje je Šišić bio u nadzornom odboru.³⁴ Godine 1910. Josip Alković zatražio je od njega pomoć, ne navodeći kakvu, te ističući kako je „uvijek mnogima rado pomogao i uvijek se za pravednu stvar zauzimao“.³⁵ Pomoć je 1910. zatražila i Viktorija Ilakovac, pripadnica ugledne vinkovačke obitelji i udovica Nikole Ilakovca, profesora na Kraljevskoj gimnaziji u Vinkovcima. U svom je pismu molila tada politički aktivnog Šišića „da pomogne da njezin sin Slavko Ilakovac dobije dozvolu za otvaranje ljekarne u Vinkovcima, a za koju je raspisan natječaj i proglašen rok za molitelje“.³⁶ Dodatni razlog zbog kojeg je tražila pomoć njezina je želja da Slavko živi u njezinoj blizini, umjesto da otvori ljekarnu u dalekom Zvorniku, što je mu je bilo ponuđeno.³⁷ Inače su i drugi članovi iste obitelji djelovali početkom 20. st. kao vrsni sveučilišno obrazovani farmaceuti, primjerice Stanislav, vlasnik ljekarne u Starčevićevu domu u Zagrebu.³⁸

Pisma pojedinih adresanata vezana su uglavnom uz političku problematiku. Miša Anastazijević, pripadnik ugledne srpske obitelji industrijalaca podrijetlom iz Donjeg Milanovca, u jednom pismu datiranom 1911. piše Šišiću o svojem viđenju političkog stanja u Srbiji i na području Austro-Ugarske Monarhije te izražava oštre stavove protiv „gube židovskog režima“ u Monarhiji i napominje kako su „Židovi prijatelji hrvatskog podbana“.³⁹ Iz iste je obitelji srpski znanstvenik Dragutin Anastazijević, bizantolog i filolog, koji je Šišiću napisao veći broj pisama (27), a njihova prepiska trajala je od 1925. do 1939., odnosno gotovo do Šišićeve smrti 1940.⁴⁰ Vinkovački novinar Adolf Beck, čija su pisma među najzastupljenijima (48) u razmatranoj korespondenciji,⁴¹ osvrnuo se na izbore narodnih zastupnika u Hrvatski sabor 1910. te molio Šišića da podrži

31 HR-AHAZU-XIII/A/Ab. 4.

32 *Isto.*

33 HR-AHAZU-XIII/A/Ab. 3.

34 HR-AHAZU-XIII/A/Ala. 7.

35 HR-AHAZU-XIII/Alk. 8.

36 HR-AHAZU-XIII/IIa.V. 1.

37 *Isto.*

38 O obitelji Ilakovac, a ponajviše o Stanislavu Ilakovcu, vidi: Fatović-Ferenčić, Ferber Bogdan, „Kolodvorska ljekarna u Zagrebu – na pragu novog doba“, 273-287.

39 HR-AHAZU-XIII/Anast. 6. Tada je hrvatski podban (1910. – 1913.) bio Vukovarac, političar i pravnik Dragutin Unkelhäusser, vidi: „Unkelhäusser Károly“.

40 HR-AHAZU-XIII/A. 11.; Vuković, „Ostavština akademika Ferde Šišića“, 493.

41 Kolar-Dimitrijević, „Pisma novinara Adolfa Becka“, 655-699.

najbolje kandidate, ujedno da podrži kandidate koje Beck sam predloži.⁴² Njihova je korespondencija bila vezana uglavnom uz Vinkovce te ukazuje na Šišićev aktivan stav prema kraju u kojem je izabran za zastupnika. Jedno od zanimljivijih pisama vezano je uz društvenu tematiku, odnosno uz siromašne stanovnike, a Beck ga je napisao 1910. kad je spomenuo kako je neki Vinkovčanin Gjuro Srpak „ostavio oporučno jednu zakladu čije kamate se imadu trošiti u korist pučke kuhinje u Vinkovcima“.⁴³ Ukazuje to na loš materijalni položaj velikog broja vinkovačkog stanovništva, kao i na nastojanja pojedinaca da ublaže takve teške prilike. Jedan od onih koji je napisao više pisama (13) u razdoblju 1910. - 1933. već je spomenuti Nikola Ćorić,⁴⁴ čije je jedno pismo osobito zanimljivo jer se dotiče pitanja studentica Zagrebačkog sveučilišta koje su još 20-ak godina ranije nazivali „ženskinje“.⁴⁵ Naime, u Ćorićevom pismu osjeća se prilično pozitivan pomak u doživljaju položaja obrazovane žene u hrvatskom društvu krajem 1920-ih. Tako u pismu iz Bosanske Gradiške 1928., kao bivši Šišićev student i profesor na tamošnjoj gimnaziji, kaže kako je

...netom postavljena privremena učiteljica Marijana Pavičić, apsolventica FF u Zagrebu, vrlo vrijedna i marljiva nastavnica. Ona kani već u februarskom roku na diplomski ispit, a po novom zakonu u grupi ima kod Vas polagati narodnu istoriju. Ja ju spremam iz povijesti te prolazimo cijeli materijal ... da ju poglavito priprelim.⁴⁶

Neka pisma izražavaju osobitu bliskost, ponekad su prepuna ljutnje, neslaganja i nezadovoljstva, ali ne sa Šišićem već s drugim osobama zbog privatnih ili poslovnih razloga. U tom su smislu zanimljiva pisma povjesničara Mihe Barade koji je radio na uređenju trogirskog komunalnog arhiva i koji je naslijedio Šišića na katedri.⁴⁷ Pisma koja je uputio prije svega su znanstvena prepiska, ali često sadrže i njegove osobne stavove. U pismu iz 1928., jednom od njih 17 koje je poslao Šišiću 1924. - 1932., nije mogao suzdržati ljutnju prema nepravdi koja mu je, prema njegovom mišljenju, učinjena.⁴⁸ Prvo se znanstveno-kritički negativno osvrnuo na uglednog crkvenog povjesničara i teologa Julijana Jelenića koji je tada radio na „franjevačkoj provinciji *Sclavonii*“ i napisao studiju o njoj.⁴⁹ Pritom kaže „kako ima vrlo sumnjiv pojam o njegovoj vrijednosti kao historika“,⁵⁰ iako ne navodi razloge takvoga stava. Zatim je više riječi posvetio problemu zapošljavanja na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, gdje je aplicirao, te nastavio kako „zna da ovaj

42 Vuković, „Ostavština akademika Ferde Šišića“, 493; Kolar-Dimitrijević, „Pisma novinara Adolfa Becka“, 655-699.

43 HR-AHAZU-XIII A/Beck. 13.

44 HR-AHAZU-XIII A/Ć. 1-4.

45 Više o korištenju i značenju ovog nazivlja za studentice ženskog spola vidi u: Luetić, „Prve studentice zagrebačkog sveučilišta“, 115-122.

46 HR-AHAZU-XIII A/Ćor. 6.

47 HR-AHAZU-XIII A/Bar. 1.

48 HR-AHAZU-XIII A/Bar. 4.

49 Više o Julijanu Jeleniću vidi: „Jelenić, Julijan“.

50 HR-AHAZU-XIII A/Bar. 4. Kako je franjevac J. Jelenić kontinuirano od 1899. do 1926. radio na istraživanju te problematike, teško je reći na koje djelo se M. Barada okomio.

Kranjac uvijek će biti protiv mene“, no pritom nije jasno na koga je mislio.⁵¹ Dalje piše kako mu je želja predavati paleografiju.⁵² Godine 1932. zahvalio je Šišiću na pomoći što je „ostavio selo i došao“ na katedru u Zagreb. Godine 1931. pisao mu je iz Rima kako je našao nove isprave, da je pogledao „Osorski evangelijarij“ te da ga iznenađuje „kako V. Novak piše da je 1925. studirao ovdje [u Rimu, op. a.] taj kodeks te donasa tekstove iz istoga a kad tamo su tekstovi sasama, ne u pojedinostima – nego u cjelini, sasama drugačiji.“⁵³ Inače, Barada je u Rimu bio od 1929. godine, smješten u gostinjcu sv. Jeronima, gdje je prvo bio na specijalizaciji iz paleografije, diplomatike i arhivistike pri Vatikanskoj školi (*Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica*), a zanimala ga je i hagiografija.⁵⁴ Napominje kako je škola koju pohađa izvrsna. Radeći u Vatikanskom arhivu 1930. kaže Šišiću „ah, koliko našeg blaga još leži ovdje.“⁵⁵ Inače, iz njegovih je pisama razvidan Šišićev izrazit interes za Baradu kao perspektivnog znanstvenika pa mu je na svako pismo odgovarao. Pored toga, Barada mu je slao i prijepise dotada nepoznatih isprava, a o njihovom međusobnom poštivanju, osobito izraženom s Baradine strane kazuje i činjenica da je Šišića nerijetko oslovljavao kao *Magnifice*.⁵⁶

Mnoga pisma adresirana na Šišića ostavljaju dojam kako je historiografija u to doba bila obilježena vrlo kritičkim, pozitivnim i negativnim, pristupima, pa se povjesničari nisu ustezali pisati znanstveno kritičke opaske ili recenzije o djelima drugih autora i to bez obzira na prijateljstvo, ugled ili autoritet pojedinaca. Tako, primjerice, hrvatski pravni pisac i povjesničar Antun Dabinović, koji je 1931. – 1936. poslao 10 pisama,⁵⁷ piše Šišiću iz Pariza 1931. kako mu šalje rad o Kotoru koji bi želio objelodaniti u jednom od časopisa JAZU-a, a koji je bio zapravo produžena i dopunjena verzija njegove doktorske

51 Ne može se posve sigurno zaključiti koju osobu Barada naziva „Kranjac“ – možda Milka Kosa ili Ljudmila Hauptmanna. Naime, za nastavnika paleografije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1925. izabran je slovenski povjesničar Milko Kos (1892. – 1972.), ali nije odmah i nastupio tako da je predavanja povremeno držao Ljudmil Hauptmann (1884. – 1968.), profesor opće srednjovjekovne povijesti na Filozofskome fakultetu u Ljubljani (1920. – 1926.), Galović, „Miho Barada kao nastavnik pomoćnih povijesnih znanosti i profesor hrvatske povijesti“, 45-61. O Ljudmilu Hauptmannu vidi: Švab, „Ljudmil Hauptmann“. Budući da je Milko Kos od 1926./1927. bio profesor srednjovjekovne povijesti na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, a da je Barada to pismo pisao Šišiću 1928., vjerojatno je mislio upravo na Milka Kosa kao uglednog slovenskog povjesničara. Realno, obzirom na svoje paleografske kvalifikacije i završen tečaj paleografije u Vatikanu, Barada je tada zasigurno bio najbolji kandidat za dotično radno mjesto. Svoje je ambicije ispunio 1933./1934. kad je, zahvaljujući Šišićevoj podršci, primljen za honorarnog nastavnika paleografije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

52 HR-AHAZU-XIIIA/Bar. 4.

53 HR-AHAZU-XIIIA/5/10.

54 HR-AHAZU-XIIIA/Bar. 6.

55 HR-AHAZU-XIIIA/5/9.

56 HR-AHAZU-XIIIA/5/9; HR-AHAZU-XIIIA/5/10. Spomenimo ovdje da je M. Barada napisao emotivan *In memoriam* Ferdi Šišiću, Agičić, „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor“, 469.

57 HR-AHAZU-XIIIA/Dab. 1-10. Nekoliko pisama koje je adresirao na F. Šišića nisu datirane te su označena s. a., a neka nemaju mjesnu odrednicu pa uz njih piše s. l. Ipak, većina ih je poslana iz Zagreba i Pariza.

disertacije.⁵⁸ No, u istom se pismu tuži kako je recenzent J. N. Tomić napisao „vrlo pakosnu“ ocjenu njegova rada.⁵⁹ Došlo je do toga da je Dabinović već želio povući rad iz tiska jer ga je Tomić optužio za plagiranje.⁶⁰ Po svemu sudeći tada je Šišić kao drugi recenzent trebao iskazati svoj stav o znanstvenoj vrijednosti Dabinovićeve dopunjenog rukopisa doktorske disertacije i dati odobrenje za tisak. Zato ga je Dabinović i molio da mu savjetima pomogne da rad ne bude tek prijepis disertacije nego dopunjen i što bolji znanstveni rukopis.⁶¹ Konačno, njegov rad naslovljen *Kotor pod Mletačkom republikom* tiskan je u Zagrebu 1934., ali ne u izdanju JAZU-a. No, određenu će zadovoljštinu ipak dobiti 1937. kad mu je u *Radu JAZU* objelodanjen rad naslovljen *Kotor u drugom skadarskom ratu (1419–1423)*.⁶²

Pisma iz Arhiva HAZU-a pokazuju da je Šišić imao korektne znanstvene odnose sa srpskim povjesničarem Mihajlom Dinićem koji mu je napisao 7 pisama, a njihova prepiska se uglavnom odnosila na historiografsku problematiku (kosovski boj, odnosno boj na Rovinama 1395., itinerar kralja Žigmunda 1395.).⁶³ Kad je M. Dinić zatražio od Šišića kopije tih izvora, on mu ih je odmah i pribavio ostvarivši tako dobre odnose s jednim od tada najuglednijih srpskih povjesničara. Ali, Šišić, kako kazuju pisma nekih drugih srpskih adresanata, nikada nije razvio tako dobre sa srpskim povjesničarima Stanojem Stanojevićem i Jovanom Radonićem.

Sadržajnu sliku o Šišićevom odnosu prema mlađim kolegama znanstvenicima, osobito onima koji su bili u određenim životnim neprilikama, pružaju pisma koja mu je uputio Gregor Čremošnik, nesuđeni predavač na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Čremošnik je na Šišića adresirao sedam pisama poslanih iz Sarajeva 1929. i 1930., kad je bio zaposlen u dubrovačkom i sarajevskom arhivu.⁶⁴ Više njih vezano je uz njegovu mogućnost dobivanja mjesta predavača na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, nakon odlaska Ljudmila Hauptmanna. Iz jednog se pisma vidi da je Čremošnik molio Šišića da ga preporuči za to mjesto, jer je, kako to otvoreno kaže, iz razgovora s Jorjom Tadićem doznao „da bi vi moju kandidaturu blagotvorno poduprli“.⁶⁵ No, pritom ističe da je i sam znao kako je to mjesto zapravo bilo predviđeno za Milka Kosa.⁶⁶ Kako mu

58 HR-AHAZU-XIIIA/Dab. 1. Radi se o njegovoj doručenoj doktorskoj disertaciji *Kotor pod Mletačkom republikom (1420. – 1797.)* koju je obranio na Filozofskom fakultetu u Beogradu, prema podacima iz ovog pisma 1925. godine. Godine 1926. položio je profesorski ispit za predavača na istom fakultetu u Beogradu. Više o Dabinovićevoj biografiji, vidi: Švab, „Dabinović, Antun“, 184–185.

59 Jovan N. Tomić Dabinovićev je rad opširno i negativno ocijenio u časopisu Srpske kraljevske akademije. Vidi: Tomić, „Referat o spisu Ante Dabinovića Boka Kotorska pod Mletačkom republikom od g. 1420. do g. 1797.“, 267–337.

60 HR-AHAZU-XIIIA/Dab. 1.

61 *Isto.*

62 Dabinović, „Kotor u drugom skadarskom ratu (1419–1423)“, 133–271.

63 HR-AHAZU-XIIIA/Din. 1–7. Pisma Dinića Šišiću napisana su od 1933. do 1938. godine.

64 HR-AHAZU-XIIIA/Čre. 1–7.

65 HR-AHAZU-XIIIA/Čre. 1.

66 *Isto.*

taj pokušaj zapošljavanja nije uspio, još je jednom molio za pomoć u pronalaženju boljeg posla od onog kojeg je imao. Tako je u pismu napisanom u Sarajevu iste, 1929. godine, molio za posao na „bilo kojoj Visokoj školi“ gdje bi želio predavati i znanstveno proučavati „gospodarsku i trgovačku povijest“.⁶⁷ Svojim poslom u dubrovačkom arhivu iskazivao je nezadovoljstvo jer mora „uređivati neopisiv kaos što ga je ostavilo iza sebe petogodišnje gospodovanje dr. Ruvarca [Ilariona, op. a.], tako da do naučnog rada gotovo i ne dolazi“.⁶⁸ Žalio se na slabu zastupljenost ekonomske povijesti u domaćoj historiografiji, a što je bilo u suprotnosti s ostalim habsburškim fakultetima, čak i u usporedbi s malim sveučilištem u Grazu.⁶⁹ Time nas je podsjetio i na današnje stanje hrvatske historiografije u kojoj je „gospodarska i trgovačka“ historiografija kao disciplina još uvijek relativno slabo zastupljena. U istom je pismu tražio pomoć stoga što se nalazio u vrlo teškoj financijskoj situaciji „jer mu imanje koje ima na Ilidži ne može pokriti niti dugove“.⁷⁰ Depresivno je potom zaključio kako je postao dio „fukare“.⁷¹ Iako mu je Šišić, kao i drugima prije njega, pokušao pronaći posao te ga zaposliti kao pomoćnika ministra u Hrvatskoj, Čremošnik je smatrao da to nije dobar izbor jer bi s „kukavnom plaćom od godišnje 2630 dinara“ koju bi u Zagrebu dobivao i dalje bio sirotinja.⁷² Materijalni položaj ne bi mu se poboljšao čak ni kada bi u Zagrebu dobivao neki honorar na Zagrebačkom sveučilištu.⁷³ Na koncu pisma kaže kako bi radije „ostao u arhivskoj službi i radio sa mladima na koje bi prenosio znanje“, a svojim znanjem bi „stekao ime i ostavio tragove svoga rada“.⁷⁴ Iz tog je pisma razvidno da su mladi znanstvenici u Hrvatskoj, Sloveniji i BiH tada živjeli vrlo teško te da se na položaje ipak ponajprije dolazilo putem raznih obiteljskih i prijateljskih veza, a Čremošnik, koji je zasigurno tada spadao među bolje povjesničare svoje generacije, u takvom okruženju nije imao priliku dobiti neko bolje plaćeno zaposlenje koje bi mu omogućilo bavljenje isključivo znanstvenim radom. Na kraju, spomenimo i zanimljiv stav o arhivistici koji je u istom pismu iznio Šišiću: „posuđivanje arhivalija ... je u praksi u cijelom kulturnom svijetu, samo kod nas je međusobno nepovjerenje, sumnjičavost u lopovluke dotle da je nemoguć svaki pokušaj dobiti koju arhivsku knjigu iz arhiva“.⁷⁵ Također je istaknuo da najugledniji povjesničari (primjerice Konstantin Jireček) dobivaju arhivsku građu, koju drugi ne mogu posuditi, čak u Beču.⁷⁶ Konačno, želeći ostaviti što bolji znanstveni dojam, izvještava Šišića kako je uspio popisati i napraviti regesta većeg broja isprava iz

67 HR-AHAZU-XIIIA/Čre. 2.

68 *Isto.* Čremošnik se žali i na druge povjesničare, arhiviste i bibliotekare starije generacije te navodi kako mora „podnositi sitničave, ali osjetljive šikove starijih koje bi bile djetinjaste da nisu, bojim se, usmjerene na izvjestan cilj“.

69 HR-AHAZU-XIIIA/Čre. 2.

70 *Isto.*

71 *Isto.*

72 *Isto.*

73 *Isto.*

74 *Isto.*

75 *Isto.*

76 *Isto.*

dubrovačkog arhiva, važnih za srednjovjekovni društveni, materijalni i kulturni život Dubrovnika i Dalmacije. U tom smislu, upitao je Šišića bi li mogao „nešto poduzeti“ da se ta građa i regista tiskaju u izdanju JAZU-a.⁷⁷ U njegovom petom pismu saznajemo kako mu je Šišić uspio pomoći da dobije posao stalnog arhivara u dubrovačkom arhivu.⁷⁸ Kao čin poštovanja i zahvale, on je pak pomogao starijem kolegi u nabavci nekih turskih knjiga koje su mu trebale u njegovim istraživanjima.⁷⁹

Jednako kao što tada nije uskratio pomoć svom mladom kolegi, Šišić je nije uskratio ni mnogim drugima koji su mu se obraćali. Kao što je već spomenuto, pristizala su mu pisma s molbama sitnih činovnika, obrtnika i drugih siromašnijih ljudi koji su ga molili za pomoć u pravnim stvarima, u rješavanju materijalnih pitanja te prava nasljeđivanja. Njegova spremnost da pomogne i u takvim prilikama odaje njegovu iznimnu socijalnu osjetljivost.

Jednu od najopsežnijih prepiski Šišić je vodio s učenim franjevcem Pavlom (Stankom) Dragičevićem (102 pisma), njegovim studentom, a potom profesorom povijesti na Antonianumu u Rimu 1908. – 1909., Franjevačkoj gimnaziji u Širokom Brijegu 1909. – 1927. i Bogoslovnoj školi u Mostaru 1935. – 1945.⁸⁰ On u svojim pismima iskazuje izravnost te kritičnost prema Šišićevim historiografskim stavovima. Osobito je to izraženo u pismima koje mu je uputio povodom tiskanja njegove knjige *Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873.* u izdanju Matice hrvatske 1916. godine.⁸¹ Između ostaloga, piše mu tada o čitanju Tome Arhiđakona i Ivana Ravenjanina te ga proziva jer ne obraća pažnju na panonskog kneza Vojnomira, a Milko Kos „čini ga Slovincem iz Kranjske“.⁸² Ujedno Dragičević predlaže Šišiću da dobro razmotri njegove 33 opaske, primjedbe i kritike (zapisane na dvije stranice) te ih po mogućnosti uključi u novo izdanje knjige.⁸³ Pišući mu 1920. iz Širokog Brijega, predlaže da se *Geschichte der Kroaten* što prije prevede na hrvatski i tiska u izdanju JAZU-a ili Matice hrvatske te dodaje poruku jednog poznanika: „Radi poštanskih prilika ne možemo Vam, zasad, poslati duhana“.⁸⁴ Inače je Dragičević, djelatan unutar Matice hrvatske te pomni čitatelj novih historiografskih izdanja, bez sumnje bio među obrazovanim osobama zastupljenim u prepisci, a njegova čitanja Šišićevih djela prepuna su primjedbi i podataka preuzetih iz tada nove hrvatske i strane historiografske literature te literature iz pomoćnih povijesnih znanosti (Ćiro Truhelka, Adriano Cappelli, Rudolf Strohal, Dane Gruber).

77 *Isto.*

78 HR-AHAZU-XIII/A/Čre. 5.

79 *Isto.*

80 HR-AHAZU-XIII/A/Dra. 4. O Pavlu Stanku Dragičeviću vidi: Nikić, „Dragičević, Pavao“.

81 HR-AHAZU-XIII/A/Dra. 9.

82 *Isto.*

83 *Isto.*

84 HR-AHAZU-XIII/A/Dra. 11.

Pažnju zaokupljaju i pisma koja je Šišiću slao književnik, jezikoslovac i prevoditelj Julije Benešić⁸⁵ iz Poljske krajem 1920-ih i 1930-ih, a sva su vezana uz znanstvena izdanja te povremeno sadrže historiografske rasprave o nekim kontroverznim pitanjima iz srednjovjekovne povijesti i književnosti.⁸⁶ Posebno se ističe rad na izdanju na kojem je Šišić obećao sudjelovati, ali je kasnio, pa ga je Benešić od 1933. iz Varšave pomalo nestrpljivo i ustrajno na to podsjećao, iako je bio upoznat s njegovim slabijim zdravstvenim stanjem. Riječ je o radu na knjizi radnog naslova *Povijest jugoslavenska (SHS)* koja je trebala biti objavljena u jednom tomu, pri čemu Benešić moli Šišića da razmisli o ilustracijama.⁸⁷ Jedno vrijeme tijekom iste, 1933. godine, korespondenti su razmatrali o Šišićevu pisanju rasprava o kraljevima Zvonimiru i Dušanu.⁸⁸ Iste godine iz grada Łódža u Poljskoj Benešić piše da je prikupio novac za tiskanje gore spomenutog djela *Povijest Jugoslavije* i to na poljskom jeziku.⁸⁹ No, čini se da je Šišić zbog bolesti nastojao odustati od daljnjeg rada, pa je ustrajno ponavljao da je tjelesno onemoćao, a Benešić je, znajući da trenutno nema osobe koja bi bila u stanju urediti takvo djelo, stalno napominjao kako je spreman čekati njegovo ozdravljenje.⁹⁰ Objasnio je svoje stajalište u pismu iz 1934. poslanom iz Łódža: „Kada danas čitam neke sintetičke poglede na historiju, volio bih, da se sva historija ili izbriše, zabrani ili da je ne pišu fanatici i demagozi“.⁹¹ U istom je pismu dodao: „...nitko danas kod nas ne bi mogao tako napisati tekst historije SHS kao Vi“. Konačno, iz pisma iz 1937. saznajemo da je Šišić potpuno odustao od rada na spomenutoj sintezi o povijesti Jugoslavije.⁹²

U brojnim zastupljenim pismima Šišićevi kolege traže njegovu znanstvenu pomoć i savjete, šalju mu ili traže od njega nove knjige i časopise (koje su najčešće spremni platiti), prepisuju pojedine isprave iz raznih arhiva u kojima on sam nije bio, a koje je želio znanstveno razmotriti. Među takva pisma spadaju ona vezana uz srednjovjekovnu povijest, a u jednom razdoblju i pisma koja su mu upućivali drugi povjesničari vezano uz otpor hrvatskih (Zrinski i Frankapani) i ugarskih magnata bečkom centralizmu.

85 Julije Benešić boravio je kao delegat Ministarstva prosvjete pri Jugoslavenskom poslanstvu (1930. – 1938.) i kao lektor hrvatskog jezika na Sveučilištu u Varšavi. O Juliju Benešiću vidi: Mihanović, „Benešić, Julije“.

86 Radi se o ukupno 11 pisama. Vezano uz rasprave, Benešić je, primjerice, u pismu iz 1930., pisanom iz Varšave, smatrao da je u djelu Ivana Gundulića *Osman* krivo riješeno pitanje toponima Bijela Zora, te napominje kako taj toponim spominje i bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet, HR-AHAZU-XIII/A/B8. 2.

87 HR-AHAZU-XIII/A/B8. 3.

88 HR-AHAZU-XIII/A/B8. 4.

89 HR-AHAZU-XIII/A/B8. 6.

90 HR-AHAZU-XIII/A/B8. 8.

91 *Isto*.

92 Inače, nešto ranije, u Beogradu 1933., djelo *Istorija Jugoslavije* objavio je srpski povjesničar Vladimir Ćorović.

Naime, za tu se temu Šišić jedno vrijeme vrlo zanimao.⁹³ O interesu za dvije hrvatske magnatske obitelji kazuje i pismo koje mu je poslao Béla Iványi-Grünwald, jedan od najutjecajnijih mađarskih slikara na prijelazu 19. u 20. stoljeće.⁹⁴ U pismu iz listopada 1911. Iványi-Grünwald kaže da je našao jednu ispravu vezanu uz Frankapane iz 1536. navodeći latinski prijepis „ad comitem Christophorum de Frangapanibus“ i „Datum Posonii“ (Bratislava).⁹⁵ Pismo je napisao na njemačkom jeziku, iako je Šišić razumio mađarski, te u njemu kaže: „Mehr croatisches habe ich nicht gefunden“, misleći na hrvatska vrela.⁹⁶ Na kraju pisma pitao ga je želi li da mu on prepíše i pošalje rečeni izvor.⁹⁷

Učestalu prepisku sa Šišićem vodili su i još neki strani znanstvenici, osobito oni iz slavenskih zemalja i Mađarske. Tako je tada mladi, a kasnije jedan od najuglednijih poljskih povjesničara i slavista Henryk Adam Batowski (1907. – 1999.) napisao Šišiću 11 pisama, u razdoblju od 1934. do 1939. godine.⁹⁸ Riječ je o znanstvenoj prepisci, a Poljaka od suvremenih stvari najviše zanima odnos Italije prema Hrvatskoj.⁹⁹ Što se tiče historiografije od Šišića traži mišljenje o sljedećim pitanjima: „Što on misli o Ćorovićevoj Istoriji Jugoslavije?; koja je najbolja povijest Crne Gore?; jesu li publicirani crnogorski diplomatski dokumenti?; ima li knjiga vezanih uz pokušaj ujedinjenja Srba i Bugara“.¹⁰⁰ Dakle, radilo se uglavnom o južnoslavenskoj historiografiji i slavističkim problemima, za koje je Batowski očigledno smatrao upravo Šišića najboljim i najobjektivnijim izvorom znanja. Slična se prepiska odvijala i s njemačkim orijentalistom i povjesničarem Franzom Babingerom¹⁰¹ iz Berlina i Bukurešta, u relativno kratkom razdoblju od 1932. do 1936. godine.¹⁰² Babinger je Šišiću pisao na njemačkom, a nema sumnje da je mu je Šišić i odgovarao na istom jeziku. Kao i uvijek kad se radilo o stranim znanstvenicima, ta su pisma sadržajno svedena isključivo na znanstvenu tematiku

93 O Šišićevom radu na ovim i drugim temama iz razdoblja ranog novovjekovlja, vidi: Holjevac, „Ferdo Šišić i (rano)novovjekovna hrvatska povijest“, 481-488.

94 O B. I. Grünwaldu, vidi: „Béla Iványi Grünwald“.

95 HR-AHAZU-XIIIA/Iva.B. 1.

96 *Isto.*

97 *Isto.*

98 HR-AHAZU-XIIIA/B6, 1-11. O H. A. Batowskom, vidi: „Batowski, Henryk“. Nedavno je poljski povjesničar Tomasz Jacek Lis objavio rad naslovljen „Odnosi Frana Ilešića i Henryka Batowskog u svjetlu njihove korespondencije (1926. – 1939.)“, 139-152. Sam Ferdo Šišić u ovom se radu spominje samo jednom. Naime, 1942. godine Batowski je, kako pokazuje T. Jacek Lis, pismom kontaktirao hrvatskog publicista, pisca i prevoditelja Ivana Esiha „s ciljem stjecanja državljanstva Nezavisne Države Hrvatske“. U istom pismu upitao je Esiha sljedeće: „Najljubavnije Vas molim, da ovu stvar razmislite, da se posavjetujete o njoj s kompetentnim ličnostima / na pr. s prof. Šišićem, koji bi me možda htio odporučiti [...]“, Jacek Lis, „Odnosi Frana Ilešića i Henryka Batowskog“, 142. Neobično je u ovom pismu da H. Batowski spominje F. Šišića koji je umro prije nekoliko godina, a s čime Batowski nije bio upoznat. Vjerojatno razlog tome treba tražiti u općem ratnom kaosu na srednjoeuropskim prostorima koji je vladao još od 1938. godine.

99 *Isto.*

100 *Isto.*

101 O F. Babinbergu, vidi: „Babinger, Franz“.

102 Radi se o 17 pisama koje je F. Babinger adresirao na F. Šišića, HR-AHAZU-XIIIA/B1, 1-17.

i po tome se razlikuju od pisama domaćih korespondenata, koja su nerijetko bila emotivnija, pisana bliskijim i slobodnijim rječnikom te vezana, osim uz znanstvena pitanja, i uz razne probleme svakodnevice. U gore spomenutom duhu, Babinger je Šišiću pisao isključivo o historiografskoj problematici kao što su turski ratovi (kao orijentalist moli Šišića da mu pošalje neke turske izvore).¹⁰³ Sa svoje je strane Šišić uputio pitanje kolegi, tada vrsnom stručnjaku za paleografiju, vezano uz razrješenje određenih kratica u izvorima, na što mu je ovaj odgovorio: „Erste ist zweiflos et cetera, das zweite doch wohl höchst wahrscheinlich scitar“.¹⁰⁴ Uostalom, Šišić je, kao što smo prethodno istaknuli, nerijetko tražio usluge vezano uz arhivska vrela koja mu nisu bila dostupna. Tako mu je, primjerice, ranije spomenuti Nikola Ćorić, njegov učenik i profesor na bosanskogradiškoj gimnaziji, 1931. pismom poslao niz vrijednih podataka o starohrvatskoj županiji Pset¹⁰⁵ upozorivši ga na toponim Pasjak kao moguću utvrdu i središte te županije.¹⁰⁶ No, i Šišić je pomogao Ćoriću na drugi način. Godine 1933. podupro je njegovu molbu da se preseli u neku bolju gimnaziju, a to je bila gospićka (u kojoj je i sam Šišić započeo svoj rad), u kojoj je 1933. postao ravnatelj.¹⁰⁷

Jedno od važnijih pitanja koje su Šišiću stalno postavljali učitelji i nastavnici, prije svega gimnazijski profesori povijesti u raznim mjestima Hrvatske i BiH, a koje se pojavilo s političkim promjenama nakon 1918., bila su vezana uz pitanje organiziranja novog pristupa nastavi povijesti i izdavanja školskih atlasa, na što je, prema njihovu mišljenju, Šišić mogao imati utjecaja. No, treba naglasiti da njegova prepiska nije bila ograničena samo na razmatranje položaja predmeta povijesti, već se nazire i nastojanje oko opće reforme školstva te povećanje dostupnosti obrazovanja širim slojevima tadašnjeg društva. Naravno, kao i u ostalim pitanjima koje je smatrao važnim i temeljnim za budućnost Hrvatske, uložio je dosta vremena i truda u dopisivanje s učiteljima i profesorima u osnovnim školama i gimnazijama kao izravnim sudionicima u nastavi te svojim političkim i znanstvenim djelovanjem, osobito po pitanju predmeta povijesti Hrvatske, što je smatrao ključnim u učvršćenju nacionalnog identiteta Hrvata. Tako je u jednom od pisama koja je poslao Šišiću pri samom kraju postojanja Monarhije, Marko Agustinović, učitelj u Letovaniću, zahvalio Šišiću „na svom trudu koji ulaže u poboljšanje školstva“.¹⁰⁸ U tom duhu Agustinović nastavlja i piše: „Naše je školstvo po domovini najveća potreba i korist“.¹⁰⁹ Nadalje kaže: „Ja bih želio da možemo reći:

103 HR-AHAZU-XIII/A/B1. 1.

104 *Isto.*

105 HR-AHAZU-XIII/A/Ćor. 10.

106 *Isto.*

107 Tijekom nastojanja da dobije posao u gospićkoj gimnaziji N. Ćorić zamolio je Šišića da mu napiše preporuku, što je zasigurno pomoglo i u tome da je postao profesor i ravnatelj te ugledne gimnazije, HR-AHAZU-XIII/A/Ćor. 10.

108 HR-AHAZU-XIII/A/17/1.

109 *Isto.*

hrvatski je školnik riješio nagodbeno pitanje sa Ugarskom“ te napomenuo da školstvo i obrazovani mladi ljudi mogu zaustaviti iseljavanje iz Hrvatske.¹¹⁰ Pavao Dragičević u pismu 1919. piše i moli Šišića da se propita o sljedećem: „...hoće li izaći novi zemljopis za I-III razred srednjih škola? Hoće li se Srkuljeva povijest službeno uvesti u IV i VIII razred“.¹¹¹ Jer, kako ističe, uskoro počinje nova školska godina, pa dodaje: „Prijatelju, ne oglušite se, nego mi u susret iziđite“.¹¹² Inače, prema Dragičeviću pisanju, učitelji i djeca „pokazuju da vole izdanja Matice hrvatske i na njih se rado pretplaćuju“.¹¹³ U pismu iz iste godine poslanom iz Širokoga Brijega pak ističe kako se Šišićev *Pregled* „odlično prodaje“ te je „gotovo raspačan“.¹¹⁴ Godine 1917., djelujući u Matici hrvatskoj, izvještava o prikupljanju novih članova u Širokom Brijegu i to „dokladnika i prinosnika“ te uvijek spominje Šišića kao njegovu prijatelja što je bitno doprinijelo da je upisao 14 novih članova.¹¹⁵ No, Dragičević je često u pismima izvještavao o svojim aktivnostima vezanim uz tu istaknutu hrvatsku kulturnu ustanovu jer je njegov nekadašnji profesor tada bio član njezinog Glavnog odbora. U pismu pak iz siječnja 1918., dakle prije nego što je tiskano Šišićevo novo i dopunjeno izdanje *Pregleda povijesti hrvatskog naroda*, obavijestio ga je o tome da je „spreman rado *index alphabeticum* napraviti“.¹¹⁶ Koliko je ostao vjeran uglednom znanstveniku te koliko je nastojao na promicanju ideja Matice hrvatske kao kulturno-znanstvene ustanove, govori i činjenica da je uspio „prikupiti 39 kupaca *Pregleda povijesti hrvatskog naroda* za tamošnje [misli se na područje Širokog Brijega, op. a.] Matičare“.¹¹⁷ Kao što je već spomenuto, Šišić je slao rukopis svoje knjige pojedinim kolegama te je rado prihvaćao njihove stavove, iskazujući zahvalnost što su mu pružili nove, točne historiografske podatke vezano uz pojedine probleme predstavljene u knjizi. Nakon što je Dragičević pismom iz 1918. Šišiću poslao svoje opaske,¹¹⁸ Šišić mu je, unatoč kritičkom pristupu, poslao jednu lijepu povijesnu kartu sa svog putovanja u Bruxelles (pismo iz 1920.) što je Dragičević doživio kao „vidni dokaz Vašeg prijateljstva, koje ja ničim ne zaslužih. Hvala Vam!“¹¹⁹ Osobito se Šišiću zahvaljuje „što ste mjestimično moje čedne opaske uvažili“.¹²⁰ Te su primjedbe bile vezane uz Šišićevu knjigu *Geschichte der Kroaten*, tiskanu 1917. u izdanju Matice hrvatske. Pored toga, Dragičević je izrazio žaljenje što to djelo još nije prevedeno na hrvatski u tisku JAZU-a ili Matice hrvatske jer bi tada ta izuzetna knjiga imala daleko veći broj

110 *Isto.*

111 HR-AHAZU-XIII A/Dra. 9.

112 *Isto.*

113 *Isto.*

114 HR-AHAZU-XIII A/Dra. 6.

115 HR-AHAZU-XIII A/Dra. 5.

116 HR-AHAZU-XIII A/Dra. 3.

117 HR-AHAZU-XIII A/Dra. 1.

118 P. Dragičević u pismu Šišiću to je nazvao „Nekoliko opaski Pregleda povijesti hrvatskog naroda“. HR-AHAZU-XIII A/Dra. 1; HR-AHAZU-XIII A/Dra. 3.

119 HR-AHAZU-XIII A/Dra. 11.

120 *Isto.*

hrvatskih čitatelja.¹²¹ Zanimljivo je ovdje spomenuti kako je objelodanjivanje Šišićeve knjige na njemačkom bilo od izrazito velike važnosti jer je time predstavio viđenje hrvatske povijesti vrhunskog povjesničara čitateljima u Srednjoj Europi, a kojima je ona bilo slabo poznata. Upravo mu je to još 1916. u pismu poslanom iz Beča predložio mađarski povjesničar Ferenc Eckhart – prevoditelj s mađarskog na njemački.¹²² U svom pismu Eckhart predlaže Šišiću da neke svoje radove objavi ne samo na „ilirskom“ nego „auch in ungarischen und deutschen Sprache“ kako bi bio razumljiv što široj znanstvenoj publici, posebice historiografskoj zajednici prostora Srednje Europe.¹²³ Na kraju razmatranja odnosa P. Dragičevića kao adresanta pisama poslanih F. Šišiću spomenimo da se u jednom njegovom pismu opetovano osjeća stereotipni odnos prema Židovima. Naime, kao zaljubljenik u knjige, a osobito historiografiju, Dragičević je ponekad kupovao mnoge knjige, pa tako i od zagrebačkog antikvara i književnog povjesničara Mirka Breyera.¹²⁴ Tako u jednom pismu iz 1917. piše kako je od njega kupio djela Johanna Georga Schwandtnera *Scriptores Rerum Hungaricarum*, *Ljetopis popa Dukljanina* i *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter* autora Lajosa Thallóczyja, ali se požalio kako ništa nije dobio na popust te zaključuje: „Meni se čini da u njemu [Breyeru, op. a.] kola krv židovska“.¹²⁵

Zaključak

U Arhivu HAZU-a čuva se velik broj pisama koje je Ferdo Šišić primio od svojih suvremenika od 1895. do 1940. godine, a koji ukazuju na razne aspekte njegovog svakodnevnog, obiteljskog, političkog i znanstvenog djelovanja. Već sama činjenica su mu pisma bila upućena od 828 različitih korespondenata, od kojih se većina isticala obrazovanjem i ugledom, ukazuje na njegovu važnost u onodobnim hrvatskim i europskim znanstvenim, kulturnim i političkim krugovima.

Sadržajna analiza pisama ukazuje prije svega na njegovo uvažavanje kao autoriteta u poznavanju hrvatske i južnoslavenske srednjovjekovne povijesti još od vremena Monarhije, a osobito kasnije, u razdoblju Kraljevine Jugoslavije. Ujedno odaje njegovo uvažavanje kao osobe od povjerenja, otvorena i slobodnog duha, te kao osobe koja je uvijek spremna pomoći. Kad je riječ o njegovim radovima, rado je prihvaćao znanstvene kritike i sugestije suvremenika, a kada je riječ o radovima drugih, spremno pružao pomoć i savjete. Pisma uglednih znanstvenika kao i srednjoškolskih profesora odaju da je, dobivši njemu nepoznate izvore ili podatke, bez prezanja korigirao svoje historiografske

121 *Isto*.

122 Ferenc Eckhart nekoliko je godina ranije preveo djelo uglednog mađarskog povjesničara Lajosa Thallóczyja naslovljeno *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, vidi: Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*.

123 HR-AHAZU-XIII/2/1.

124 O M. Breyeru, vidi: Švab, „Breyer, Mirko“.

125 HR-AHAZU-XIII/Dra. 4.

stavove. No, pri tome je osobito pazio da prihvati sugestije i podatke od znanstveno provjerenih osoba (profesora, arhivista iz svih europskih krajeva, osobito iz Venecije i nekadašnjeg Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva).

Pisma pokazuju i to da su Šišićeve preporuke i zamolbe u raznim tijelima ministarstava uprave, znanosti i bogoštovlja povremeno doprinijele osobnim životnim uspjesima pojedinaca, na čemu su mu oni bili trajno zahvalni. Naime, iako je sam uspješno gradio vlastitu karijeru, zahvaljujući prije svega vlastitom radnom naporu, talentu, izraženoj intelektualnoj snazi, poznavanju stranih jezika i elite humanističkih znanstvenika svoga doba, nije zaboravljao ni osobe i kolege u težim životnim i poslovnim okolnostima. Korespondencija otkriva i neke detalje iz njegova obiteljskoga života, što omogućuje potpunije sagledavanje njegove biografije.

Ovdje iznijetom analizom dijela prepiske iz Serije A iz Ostavštine Šišić u Arhivu HAZU-a u Zagrebu nastojalo se ukazati na mogući pristup u analizi te do danas slabo istražene arhivske građe, koja pruža razne mogućnosti u sagledavanju Šišićeve djelatnosti, kao i brojnih njegovih suvremenika, te povijesnog i društvenog konteksta njihove suradnje.

Izvori i literatura

Izvori

HR-AHAZU-XIIIA: Hrvatska, Arhiv HAZU, Zagreb, fond Ostavština Ferde Šišića, Serija A-Pisma raznih korespondenata Šišiću

Literatura

Agičić, Damir. „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik“. *Historijski zbornik* 70 (2017) br. 2: 469-474.

Agičić, Damir. „Hrvatski doktori u Pragu 1882. – 1921. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 27(1995), br. 1: 137-154.

Antoljak, Stjepan. „Ferdo Šišić“. *Arhivski vjesnik*, 32 (1989), br. 33: 125-142.

„Babinger, Franz“. U: *Hrvatska enciklopedija* (on-line). Lekiskografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 2. svibnja 2022. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5035>

„Batowski, Henryk“. U: *Hrvatska enciklopedija* (on-line). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 11. lipnja 2022. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6283>

„Béla Iványi Grünwald“. U: *Britannica* (on-line). Pristup ostvaren 30. 9. 2024. <https://www.britannica.com/biography/Bela-Ivanyi-Grunwald>

„Čurčić, Vejsil“. U: *Hrvatska enciklopedija* (on-line). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 23. 1. 2022. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13616>

Dabinović, Antun. „Kotor u drugom skadarskom ratu (1419. – 1423.)“. *Rad JAZU* 257 (1937): 133-271.

- Fatović-Ferenčić, Stella; Ferber Bogdan, Jasenka. „Kolodvorska ljekarna u Zagrebu – na pragu novog doba“. *MEDICUS* 21 (2012), br. 2: 273-287.
- Galović, Tomislav. „Miho Barada kao nastavnik pomoćnih povijesnih znanosti i profesor hrvatske povijesti“. *Povijesni prilozi* 30 (2011), br. 40: 45-61.
- Holjevac, Željko. „Ferdo Šišić i (rano)novovjekovna hrvatska povijest“. *Historijski zbornik* 70 (2017), br. 2: 481-488.
- Jacek Lis, Tomasz. „Odnosi Frana Ilešića i Henryka Batowskog u svjetlu njihove korespondencije (1926. – 1939.)“. *Historijski zbornik* 73 (2020), br. 1: 139-152.
- „Jelenić, Julijan“. U: *Hrvatska enciklopedija* (on-line). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 3. 6. 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28981>.
- Kolar-Dimitrijević, Mira. „Pisma novinara Adolfa Becka vinkovačkom zastupniku dr. Ferdi Šišiću (1910-1911)“. *Scrinia Slavonica* 3 (2003), br. 1: 655-699.
- Luetić, Tihana. „Prve studentice zagrebačkog sveučilišta“. *Hrvatska revija* 1 (2001), br. 3-4: 115-122.
- Mihanović, Nedjeljko. „Benešić, Julije“. U: *Hrvatski biografski leksikon* (on-line). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 26. 7. 2022. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1716>
- Nikić, Andrija. „Dragičević, Pavao“. U: *Hrvatski biografski leksikon* (on-line). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 30.9.2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5295>
- Novak, Viktor. „Ferdo Šišić, 9. III. 1869. – 21. I. 1940.“. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946. – 1948.* 54 (1949): 362-443.
- Švab, Mladen. „Breyer, Mirko“. U: *Hrvatski biografski leksikon* (on-line). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 5. 2. 2021. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2798>.
- Švab, Mladen. „Dabinović, Antun“. *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, gl. ur. Trpimir Macan. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993, 184-185.
- Švab, Mladen. „Ljudmil Hauptmann“. U: *Hrvatski biografski leksikon* (on-line). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 7. 10. 2021. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7318>
- Thallóczy, Lajos. *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*. München; Leipzig: Verlag von Duncker & Humboldt, 1914.
- Tomić, Jovan N. „Referat o spisu Ante Dabinovića Boka Kotorska pod Mletačkom republikom od g. 1420. do g. 1797.“. *Godišnjak SKA* 38 (1929): 267-337.
- „Unkelhüsser Károly“. U: *Magyar életrajzi lexikon 1000 – 1990*. Pristup ostvaren 6. 6. 2022. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>
- Vuković, Marinko. „Ostavština akademika Ferde Šišića u Arhivu HAZU“. *Historijski zbornik* 70 (2017), br. 2: 489-497.

SUMMARY

A Contribution to the Study of the Scientific and Social Activities of Ferdo Šišić based on Correspondence from the HAZU Archives in Zagreb

On the basis of extensive archival materials related to the life, scientific and political activities of one of the most respected Croatian historians, Ferdo Šišić (1869–1940), which have been archived and kept in the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU) in Zagreb, the authors analyze his relations with his contemporaries. In this work, by processing material from Series A – Letters of various correspondents to Šišić, by analyzing the content of the letters, one can identify the circle of persons who addressed their letters to Šišić and especially the reasons for writing to him, one of the most respected members of the Croatian intellectual milieu at the end of the 19th and the first half of the 20th century. The mentioned archival fund contains letters from the period 1895 to 1940, and reveals that Šišić maintained lively scientific and everyday connections with persons from different social strata and different professions. However, by far the highest number of letters is devoted to historiography and related sciences (auxiliary historical sciences, philology, egdotics), which he discussed with distinguished scientists from Croatia, Central Europe, Russia, and Western Europe, as well. In addition to his scientific reputation, which his contemporaries emphasize in their letters in the Croatian, Slovenian, Serbian, Hungarian, German, French, English and Russian languages, many of them, especially the correspondents from Croatia, Slovenia and Bosnia and Herzegovina, reveal his character virtues, specifically that he was respected as a scientific authority, as well as a moral and empathic individual, who was always willing to help younger scientists, friends, and acquaintances.

Keywords: Ferdo Šišić (1869 – 1940); Croatian historiography; 19th and 20th centuries; correspondence; the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb